

Förord

Under hösten utspelade sig en ovanligt intensiv debatt i Sverige. Den startade när Marita Ulvskog i ett debattprogram i TV hävdade att näringslivet bär skulden till skandalerna i somliga kommunhus och vissa landshövdinge-residens.

Hon pekade särskilt ut Håkan Mogrens bonuslön som exempel på "den nya girigheten och svinaktigheterna" i vår tid. Astrachefen uttryckte förvåning över hur en minister kunde jämställa "förmodat kriminella handlingar" med hans öppet framförhandlade lön.

Vad ligger bakom debatten? Hur väl håller de olika argumenten? Räcker det att ha rätt för att få rätt i ett utbyte av det här slaget?

Sådana frågor diskuteras av statsvetaren Stig-Björn Ljunggren i denna rapport.

Stockholm i januari 1997

Dick Erixon

Redaktör för rapportserien

Innehåll

1. INLEDNING	3
2. ANALYS	5
DET ÄR SKILLNAD PÅ MINA PENGAR, DINA PENGAR OCH VÅRA PENGAR... 5	
<i>Staten och kapitalet i samma båt</i>	6
<i>Direktör Mogren och Losec</i>	7
<i>Är lönen en olycklig konsekvens av konkurrensen?</i>	8
<i>Vem förtjänar högre lön?</i>	10
<i>Slutsats – minister Uloskog begår ett misstag</i>	12
ÖVERHETEN HAR ETT GEMENSAMT ANSVAR.....	13
<i>Folkhemstanken – vi är alla egentligen en familj</i>	14
<i>Nationalismen som disciplineringsargument</i>	14
<i>Överheten som normbildare</i>	18
<i>Vad direktör Mogren inte begrep</i>	19
<i>Varen Svenske!</i>	21
3. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	21
<i>Skandaler (s) och avregleringar (s)!</i>	23
<i>Att rädda offentlig sektor</i>	24
<i>En taktiker söker sin motståndare</i>	25
<i>Vad Marita Uloskog inte begrep</i>	26
<i>Således en slutsats</i>	28
<i>Vad direktör Mogren borde ha gjort</i>	28
<i>Vad minister Uloskog gjort</i>	29
<i>Att rida tigern</i>	30

1. Inledning

- Den nya girigheten och svinaktigheterna som fyllt tidningarna de senaste veckorna har inte uppstått i ett landshövdingeresidens eller på Gävle kommun eller Motala kommun. Det är klart att det inte har börjat där. Vi ska inte glömma bort diskussionen som upprörde människor för några år sedan. Det var fallskärmar, det var bankdirektörerna, det är sådant som att Astrachefen Håkan Mogren för någon månad sedan fick en extra bonus på två miljoner ovanpå sin mycket redan saftiga lön...¹

Ungefär så sade kulturministern Marita Ulvskog i TV-programmet *Speciellt* den 25 augusti 1996. Genom att peka ut Astradirektören Håkan Mogren som ett exempel på "svinaktigheterna" i det svenska samhället inledde hon en debatt som kom att rasa i svenska medier i flera veckor.

Fem dagar efter minister Ulvskogs angrepp svarade direktör Mogren i en tidningsartikel. Han hävdade att ministerns utfall kunde skada relationerna mellan regeringen och näringslivet, eftersom ordvalet "svinaktigheter" inte var speciellt seriöst.

Direktör Mogren fortsatte:

Det är uppseendeväckande att statsrådet på detta sätt jämställer förmodat kriminella handlingar med Astras ersättning till mig som betalas ut efter styrelsebeslut med full insyn från myndigheter, revisorer och aktieägare.²

Efter några dagar, närmare bestämt den 3 september, svarade minister Ulvskog med ett nytt angrepp. Hon menade att Astradirektören försökte begränsa en regeringsmedlems debatträtt genom hot om att hennes inlägg försämrade näringslivsklimatet i Sverige. Minister Ulvskog försvarade således sin rätt att yttra sig kritiskt om samhället, trots hennes regeringsmedlemskap.

Därefter hävdade minister Ulvskog att det privata näringslivet genom "excesser" efter avregleringarna på 80-talet, kom att skapa en tidsanda av fiffel och omoral. Hon vidhöll således sin tes från *Speciellt* – det var näringslivets "svinaktigheter" som smittade offentlig sektor och som sedermera resulterat i att hennes egna partikamrater påträffats med näven i syltburken.

Minister Ulvskog underströk också en annan ståndpunkt – näringslivet har ett ansvar som normbildare. Den mogrenska bonuslönen kunde således inverka skadligt på tidsandan, enligt Ulvskog. Oavsett allt annat,

¹ Utskrift från *Speciellt*, något språkligt justerad av SBL

² DN-debatt den 30 augusti, rubrik "Ulvskog jämställer mig med kriminella"

borde näringslivstopparna tänka sig för vilka signaler de ger åt övriga samhället.

Minister Ulvskog menade att direktör Mogrens arvoden var ett resultat av att "en handfull herrar sitter och beviljar varandra förmåner av ett slag som är direkt stötande." Ulvskog ville med detta hävda att Mogrens bonuslön syntes vara resultatet av mygel.

Marita Ulvskog avslutade med att ifrågasätta direktör Mogrens extra miljoner, eftersom Astra nyss presenterat en inte alltför ljus halvårsrapport. Därmed ifrågasatte minister Ulvskog om det fanns materiell grund för en bonuslön till direktör Mogren.³

Detta var i korthet de viktigaste argumenten i debatten. *Den fortsatta framställningen skall försöka diskutera vem som hade rätt och vem som hade fel av dessa två debattörer. Fanns det något i debatten som kan vara av intresse att fundera över för eftervärlden?*

Alla ståndpunkter och argument kan inte undersökas, utan vi skall försöka hålla fokus på en handfull viktigare yttranden och åsikter.

Det som väcker intresse är det mogrenska argumentet att Astra kan ge sina anställda vilka ersättningsnivåer de finner lämpliga, utan att regeringen för den skull skall lägga sig i. Det handlar om Astras inre angelägenheter. Företagens situation i förhållande till sina konkurrenter, den kontroll som ägarna kan utöva, och så vidare, är processer som politikerna inte skall lägga sig i.⁴

Statens ansvar är att sätta upp spelregler för hur företagen skall agera, men utöver detta skall inte några ministrar komma och skriva företagsledningarna på näsan hur de bedriver sin verksamhet. I ett rättssamhälle skall inga

³ DN-debatt den 3 september, rubrik "Stötande lönenivåer". Skälet till att Astra ansågs ha gått dåligt första halvåret 1996 var dock knappast företagets egna brister. Dels var förväntningarna uppskrivade. Dels innebar smällen mot den svenska kronan att förväntningarna kom på skam – det beräknas att Astra förlorade ca 600 miljoner röd-gröna pesetas på Sveriges politik. (*Dagens Nyheter* den 5 november 1996)

⁴ Det som i fortsättningen kallas "det mogrenska argumentet" eller "det ulvskogska argumentet" är *rekonstruktioner* gjorda av uppsatsförfattaren i syfte att framställa den bästa möjliga tolkningen av vederbörandes ståndpunkter. Till vår hjälp för att konstruera ett sådant argument har vi först, självfallet, huvudebattörens egen argumentation, men också synpunkter givna av *andra* debattörer, plus de resonemang som vi själva kan fundera ut. Således är "det mogrenska argumentet" inte exakt vad direktör Mogren hävdade, utan vad *andra* debattörer hävdade mot Marita Ulvskog. Direktör Mogren själv framförde *inte* att staten skulle strunta i att ha synpunkter på hans lön – i stället menade han i en debattartikel: "Jag motsätter mig naturligtvis inte en diskussion om ersättningsnivåerna i näringslivet." (DN 30 aug 1996) Det han efterlyste var i stället en *saklig* diskussion, utan de ulvskogska övertonerna. Å andra sidan värjde han sig inte heller mot den komplementerande argumentationen som kom från hans vapendragare. Således: De argument som här studeras är således *bearbetade argument* och inskränker sig inte till vad debattörerna själva sade. Så gör vi inte för att kunna förvanska, utan för att göra argumenten tydligare och lättare att diskutera.

skönsmässiga ingripanden göras – och *framför allt skall inte ministrar angripa enskilda medborgare med invektiv.*

Det bästa mogrenska argumentet hävdar således att minister Ulvskog lade sig i sådant som hon inte hade med att göra.

Vilket är då det bästa ulvskogska argumentet? När minister Ulvskog hävdar att överheten har ett ansvar för samhället i sin helhet, tar hon upp en fråga som är värd att diskutera närmare. *Ett företag som Astra är inte en ö mitt i en ocean, utan befinner sig i ständig kontakt med det övriga samhället.* Om företagen önskar en god dialog med statens företrädare – vilket direktör Mogren intygade att de önskade – har de också accepterat en medborgerlig roll. Rätten att få hjälp av staten medför också skyldigheter.

Det bästa ulvskogska argumentet utgår således från att *människor verksamma i ett företags ledning måste ta hänsyn till samhällets gemensamma bästa.* Kanske bör till och med "överheten" i företag och politik faktiskt vara *extra* goda föredömen.

2. Analys

Det är således två olika argumentknippen som står i centrum för analysen. Dels argumentet att vi bör hålla i sär vad som är privata pengar och gemensamma pengar. Dels argumentet att överheten har ett ansvar för samhällsmoralen.

Det är skillnad på mina pengar, dina pengar och våra pengar

Ett stort antal debattörer underströk att minister Ulvskog inte höll i sär vad som var statens pengar och vad som var Astras pengar. Vad man hävdade var att direktör Mogren ytterst står ansvarig inför aktieägarna. Minister Ulvskog däremot har att möta väljarnas dom. Detta skall inte blandas samman. Gränsen mellan privat och offentligt måste upprätthållas.

En av kritikerna, Anders Röttorp (SAF), menade att minister Ulvskog som representant för staten inte skulle lägga sig i vad ett företag betalar sina anställda:

Marita Ulvskogs problem är att hon inte hajar skillnaden mellan gemensamma pengar och andras pengar. Om Astras aktieägare betalar vad de tycker är vettiga löner till olika personer, så är det någonting som de gör med sina pengar.⁵

⁵ Utskrift *Studio Ett*, 4 september 1996

Det mogrenska argumentet är ganska klart. Vi måste dra en gräns mellan det allmänna och det privata. Frågan är dock om detta utesluter att ministrar som Marita Ulvskog har synpunkter på Astras lönesättning?

Mot det mogrenska argumentet talar nämligen påståendet från ulvskogarna att Astras pengar nödvändigtvis inte bara är Astras pengar. Astra har som företag *interagerat* med stat och samhälle. Det ulvskogska argumentet anför besvärande fakta mot ståndpunkten att Astra bör betraktas som något helt privat. Företaget har fått hjälp av staten. Företaget kan också sägas ha skyldigheter gentemot sina kunder. Ett av direktör Mogrens argument mot minister Ulvskog var dessutom att hennes attityd försvårade samarbete mellan staten och näringslivet.

Men låt oss nu undersöka lite närmare vad Marita Ulvskog och hennes meddebattörer hävdar:

Staten och kapitalet i samma båt

För *det första* tjänar Astra pengar på att staten stimulerar efterfrågan på läkemedel. Staten stöder också forskning som Astra har nytta av.

Det minister Ulvskog kan hävda med viss framgång är att staten och kapitalet sitter i samma båt. Vad Marita Ulvskog sade i *Speciellt* var följande:

Väldigt mycket av det privata näringslivet är oerhört beroende av vad den offentliga verksamheten gör och den ekonomiska politiken i stort, av skattelagstiftning och så vidare. Så det är självklart att man kan säga att en del av de pengar som de förslösar faktiskt också har en relation till skattebetalarna.⁶

Vad minister Ulvskog således säger är alltså att Astra inte har rätt att fritt disponera sina förtjänster därför att företaget fått hjälp av staten.

Men håller detta argument?

Visserligen är vi alla i någon mån skyldiga det allmänna ett tack för att vi blivit dem vi är. Vi har skuld till samhället i dess helhet, såväl våra föräldrar som andra medmänniskor, förutom den vi har till staten.

Men skulden till staten reglerar vi genom att betala skatt. Eftersom vi inte kan konstruera ett system som granskar vars och ens individuella skuld till det allmänna, har vi valt att med generella procentsatser se till att alla ger ungefär lika mycket. Vi får av det allmänna i början och i slutet av vår levnad – vi betalar för detta i medelåldern.

Det är inte rimligt att gå in på varje individuellt livsöde och försöka se hur mycket av vederbörandes välfärdsutveckling som ytterst går att härleda till det offentliga.

Att detta resonemang fungerar även på Astradirektörer kan vi lätt se, genom att undersöka hur mycket direktör Mogren skulle få betala i skatt

⁶ Imedia-utskrift från *Speciellt* den 25 augusti, här något språkligt bearbetad av SBL

om han faktiskt skulle få lyfta en bonuslön på två miljoner. Han skulle då få erlægga åtminstone hälften i skatt, således en miljon, om han tar ut den i kontanter. Därmed skulle direktör Mogren och Astra betala tillbaka en liten skärv av vad han kan anses vara skyldig.⁷ Astra som företag betalar dessutom skatt i Sverige.

Resonemanget är således enkelt. Vi får hjälp av det allmänna att utveckla våra inneboende resurser. Det gäller såväl enskilda som företag. När vi sedan kan realisera dessa, betalar vi tillbaka till det allmänna en ersättning som tack för hjälpen. Tariffen för återbetalningen skall av rättvis- och effektivitetsskäl i princip vara lika för alla.⁸

Direktör Mogren och Losec

För det andra. Vad Marita Ulvskog hävdade var att dundersuccén Losec tillkommit med statligt stöd. Ulvskog förkunnade:

Vad vore till exempel Astra i dag, om det inte vore så att en offentligt finansierad forskare hade kommit på beståndsdelen i det som senare blev Losec? Vad hade Astra varit om vi inte haft en sjukvård och ett läkemedelsförmånssystem som skattebetalarna står för? Det är klart att vi måste kunna diskutera Astrachefens lön och Astras villkor över huvud taget.⁹

Flera debattinlägg gjorde gällande att direktör Mogren inte var ansvarig för att Losec togs fram. Under dennes ledning har heller inte Astra tagit fram några nya produkter att tala om.

Detta argument kan vi också avvisa.

Det räcker inte med att ta fram en bra produkt, utan den måste också lotsas igenom ett komplicerat regelverk och marknadsföras. Detta kräver mer än själva produkten och direktör Mogren kan, som ytterst ansvarig för Astras framgångar på senare år, därvidlag hävda att han är värd en belöning.

När Marita Ulvskog (och hennes vapendragare) försöker ta ifrån direktör Mogren äran av att ha gjort Losec till en succé är de således ute

⁷ En insändarskribent ("Löntagare") hävdar i *Östgöta Correspondenten* att direktör Mogren av de två miljoner kronorna skulle få erlægga 1 780 000 kr i skatt. Om pengarna stannat i företaget hade staten fått en miljon kronor mindre i skatt. Enligt detta sätt att betrakta saken innebar således direktör Mogrens bonuslön att minister Ulvskog får en miljon kronor till att flytta muséer för.

⁸ Att vi skulle ha mer långtgående skyldigheter utöver dessa gentemot det allmänna kan man naturligtvis hävda. Exempelvis användes argumentet för muren mellan Öst- och Västtyskland att den stoppade möjligheterna för osolidariska östtyskar, som fått gratis utbildning till kvalificerade yrken som läkare och ingenjörer, att smita över till västsidan och där få välbetalda jobb. Det var ett argument som, innan det avvisades, tålde att granskas närmare. En lösning är att den som får en utbildning betald också lovar att fullgöra vissa plikter. Men att dessa skulle inkludera livstids hemhörighet i ett visst land är svårt att hävda.

⁹ Utskrift från *Studio Ett*, 4 september 1996

på svag is. Det är inte bara idén som gör dansen, utan också fotarbetet. Den genialiske forskaren är många gånger värdelös utan att vid sin sida ha en entreprenör som är "street-smart". En duktig artist behöver en bra manager. Ett bra politikerämne behöver en mentor. Och så vidare.

Själv har direktör Mogren beräknat att marknadsföring kan fördubbla värdet av den produkt som forskningen tar fram. Exempelvis ökades marknadsföringssidan hos Astra från 2000 till 8000 anställda när Losec skulle lanseras.

I debatten påpekades det att Astra, när direktör Mogren 1988 tillträdde som VD, tjänade 1,5 miljarder före skatt. 1995 blev vinsten 12 miljarder. Börsvärdet har ökat från 13 till 172 miljarder.¹⁰ Försäljningen av Losec inbringar mer pengar än vad försäljningen av Volvo- och SAAB-bilar gör.¹¹

Med de principer som gäller i marknadsekonomier, brukar sådana positiva förändringar också ge en slant över för de högst ansvariga. Det råder inget tvivel om att ur prestationsperspektiv kan Håkan Mogren göra anspråk på hög lön.¹²

Är lönen en olycklig konsekvens av konkurrensen?

För det tredje. Själv framställde direktör Mogren inte sin lönenivå som ett resultat av sin duktighet. Det var snarare konkurrensen från andra företag som låg bakom:

Jag förstår att det här med chefslöner är knepigt. Det skapar ett gap i samhället, men alternativet till att inte ha en marknadsmässig lönesättning skulle vara att man sade så här: 'Astra är ett av världens fem bästa läkemedelsföretag. Om man jobbar på Astra ska man ha lägre lön och betala högre skatt än hos andra bolag.' Då har man sagt att man tar död på Astra.¹³

Här tycks det som om direktör Mogren anför pragmatiska skäl till varför hans lön är åtta miljoner per år. Han yppar ruelle över att chefslönerna skapar klyftor i samhället, men menar att det är något nödvändigt ont för

¹⁰ *Veckans Affärer* 1996:37, kommentar av chefredaktören Bengt Ericson

¹¹ *Offensiv*, 12 november 1996

¹² Det finns också andra förklaringar till varför direktörernas löner drivits upp:
1) Vid arvskiftet i Wallenbergsfären behövde exempelvis den relativt företrädaren svage "Pirre" Wallenberg knyta sina starka direktörer närmare "familjen". Detta skedde med löneförhöjningar, som dessutom sammanträffade med en allmän trend mot högre direktörlöner i USA.
2) Omläggningen av skattesystemet ger en annan förklaring till varför direktörlönerna ökat. När marginalskatterna på 80-90 procent försvann, kom många på höga positioner att omvandla sina skattefria fringisar till reda kontanter. Detta var också ett av syftena med skattereformen.

Bägge dessa exempel hämtade ur *Affärsvärlden* 1996:37

¹³ Intervju med Håkan Mogren, *Veckans Affärer* 1996:37

att storföretag som Astra skall överleva. Han anser sig alltså inte vara förtjänt av lönen, utan ser det som en olycklig konsekvens av en rimlig överlevnadsstrategi för företaget. Det verkar nästan som att han försöker skämmas lite, över att ödet varit så grymt mot honom att han för företagets bästa tvingas uppbära en oerhörd hög lön.¹⁴

Det var många debattörer som ifrågasatte argumentet att svenska direktörer borde ha hög lön på grund av konkurrensen från utländska företag. Exempelvis skrev *Dala-Demokraten*:

Ytterst få, kanske tre-fyra av dagens storföretagare skulle erbjudas ett internationellt toppjobb, om de lämnade sitt svenska direktörsjobb. Nej, det är närheten till kassaflödet i företagen, som styr ersättningen på de extrema nivåerna, inget annat. Titta vad som hände guldfasanen själv, Pehr Gyllenhammar, med flera honorära doktorstitlar. Han släpar sig fram som simpel konsult.¹⁵

Mot detta framfördes argumentet att det inte främst var direktör Mogren själv som var utsatt för efterfrågan från konkurrerande företag, utan snarare cheferna runt honom. Därför hade Astra lyft fram ett hundratal nyckelpersoner och givit dem hög lön. Och rent praktiskt innebär ett sådant förfaringssätt, att också den högste chefen får högre lön eftersom hans position i företagets hierarki måste markeras.¹⁶

¹⁴ Frågan är om direktör Mogren verkligen behöver skämmas. En konkurrent till Astra, P & U, betalar sin chef John Zabriskie ungefär dubbelt så mycket som Astra prövsar direktör Mogren (*Veckans Affärer* 1996:37). Och den svenske direktör som gjort bäst ifrån sig är Stefan Persson (Hennes & Mauritz) som är Sveriges rikaste man och god för ca 3,5 miljarder kronor. Hela familjen Persson väger åtta miljarder. Stefan Persson har dessutom ökat sin förmögenhet under 1995 med drygt en miljard. Eller som *Expressen* räknat ut – han hade under 1995 en timlön på 122 000 kronor. (*Expressen* den 3 december)

Detta tycks ha smittat av sig på riksdagen. Den bland svenska politiker som genom invalet i riksdagen gjort ett klipp är miljöpartisten Annika Nordgren. Hon har ökat sin lön med 25 000 kr i månaden och tjänar nu 34 000 i stället för 8 000 ... Men alla har inte blivit smittade. En av riksdagens riktiga losers är moderaten Rolf Gunnarsson som fått sänkt lön från 47 000 kr/mån till 37 000 genom att bli folkvald. På frågan om vi får bättre riksdagsledamöter om lönerna höjs, svarar Gunnarsson föredömligt insiktsfullt: "Politik är en sjukdom. Jag tror inte att de som kandiderar till en riksdagsplats funderar över ekonomin." (*Expressen* 17 april 1996)

Har Gunnarsson rätt kan således riksdagsledamöternas löner sänkas rejält. Ty vad skall en sådan som miljöpartisten Nordgren göra med de 26 000 kr mer hon fått i månaden som hon inte skulle ha gjort annars? Köpa en bil?

¹⁵ *Dala-Demokraten* den 5 september 1996

¹⁶ En professor i ekonomisk historia, Håkan Lindgren, hävdar att argumentet om att chefer måste få lönepåslag med flera miljoner för att inte flytta utomlands inte är sant. Det finns ingen större efterfrågan på svenska chefer till utländska företag, säger professorn, för i så fall skulle fler ha flyttat utomlands. (*SEKO-magasinet* 1996:10) Men vad frågan gällde var alltså som vi sett här, inte främst direktör Mogren själv, utan de närmaste 100 medarbetarna under honom. Det är dessa som måste ha hög lön för att inte köpas över av konkurrenterna. En analytiker, Caroline Sundewall, menade dock att det var irrelevant hur mycket Astras dotterbolagschefer eller andra nyckelfigurer tjänar. Har de högre lön än Håkan Mogren är det

Direktör Mogren själv kunde ge ett exempel på hur medarbetare lockats att byta jobb på grund av erbjudanden om fördelaktigare optionsavtal hos andra företag. Konkurrensen gäller inte bara forskare, utan också marknadsförare och andra befattningshavare. Dessutom förväntar sig direktör Mogren en ökad konkurrens om medarbetare i framtiden.¹⁷

Det fanns också uträkningar som visade att Håkan Mogrens lön i själva verket var låg. Enligt en form av värdering, där VD-lönen sätts i relation till bolagets börsvärde, visar det sig att VVS-företaget Skoog har en VD som får 9,2 promille av företagets börsvärde (VD heter Gunnar Skoog). Däremot har Håkan Mogren bara 0,07 promille av Astras börsvärde.¹⁸

Vem förtjänar högre lön?

För det fjärde har det i kritiken mot Håkan Mogren hävdats att de som egentligen bör belönas är de forskare och entreprenörer som ligger bakom produkter som Losec.¹⁹

Det intressanta med denna argumentationslinje är att den knappast berördes av minister Ulvskog själv. Vad hon gjorde var att *frånkänna* direktör Mogren rätt till en bonus, eftersom hon inte ansåg att han gjort någon prestation. Däremot lyfte hon *inte* fram någon hjälte bland företagets anställda som exempel på en person som var mer berättigad till en rejäl slant.

Minister Ulvskog diskuterade överhuvudtaget inte direktör Mogrens lön som sådan efter sitt uttalande i *Speciellt*, utan hon höll sig på ett mer generellt plan.

Dessutom har vi anledning att misstänka att minister Ulvskog har egalitära ideal som förhindrar henne att överhuvud peka ut någon som är värd en extra belöning. Egalitarismen förkunnar nämligen att i vårt komplicerade samhälle blir människor vinnare och förlorare utan egen

helt i sin ordning, eftersom de kanske ägnar all sin tid åt bolaget (till skillnad från Mogren som har en lång rad andra uppdrag). Eller så kanske de har en unik kompetens som måste knytas hårt till Astra med en hög ersättning (*Sydsvenska Dagbladet* den 8 september 1996). Varför inte direktör Mogren kan anses ha en unik kompetens, värd att pröjsa för, diskuterar dock inte Sundewall. Som f d chokladdirektör kanske Mogren inte anses ha annan kompetens än den som behövs för att hålla Astra i frontlinjen? Men räcker inte det?

¹⁷ *Dagens Nyheter* den 6 september 1996

¹⁸ *Sydsvenska Dagbladet* den 8 september 1996. *Sydsvenskan* refererar till en undersökning gjord av *Månadens Affärer*

¹⁹ En fascinerande berättelse om hur Losec kom till finns i boken *Nya skapelser. Losec-entreprenörens recept* (Fischer & Co, 1996) – ett porträtt av entreprenören Ivan Östholm tecknat av Ulla Reinius, Nils-Eric Sandberg och Gunnar Eliasson

förskyllan. Det är inte den fattiges fel att hon är fattig, men det är inte heller den rikes förtjänst att han blivit välbeställd.

Den som ställer detta argument på sin spets är författaren och journalisten Majgull Axelsson. I sin bok *...och dom som inte har* berättar hon hur de verkligt fattiga i vårt land får förnedra sig och sy över dyrjeans-etiketten till lågbudgetbyxorna. De får krypa för socialhjälp. De skäms för att bjuda folk till sitt tarvliga hem. Fattigdomen har krökt deras ryggar, berättar Axelsson.

Vad är det då som gjort dessa människor så fattiga? Enligt Majgull Axelsson är det *slumpen*:

Fattigdom är sällan den enskildes fel. Rikedom är lika sällan den enskildes förtjänst. Båda tillstånden är det samlade resultatet av ett antal politiska, ekonomiska och mänskliga tillfälligheter.²⁰

Således skulle välståndsfördelningen i samhället i huvudsak vara slumpens verk. Om vi läser läxor, sköter oss på jobbet, är vänliga mot vår omgivning, skaffar oss nyttiga intressen i stället för att blänga på dumburken, ser till att inte göra barn innan vi är klara med vår utbildning och fått in en fot på arbetsmarknaden, spelar ingen roll. Allt förändras till det sämre – eller till det bättre – av tillfälligheterna i livets lotteri.

Men om Majgull Axelsson har rätt – att vår livssituation mest beror på “tillfälligheter” – finns det ingen anledning att rekommendera människor att anstränga sig, att planera för framtiden. Då skall var och en av oss sitta och vänta på utfallet i lotteriet och kräva att den som får högvinsten delar med sig till dem som dragit nitlotter.

Det klasslösa samhället skapas inte av att alla människor får chansen att utveckla sin inre kraft, utan av att den stora lotterikommissionen under ledning av någon notabel politiker, såsom exempelvis Marita Ulvskog, ställer allt tillrätta när slumpens makter gjort sitt.

Budet är således: Allt mitt är ditt, eftersom det är slumpen som styr.

Det kan förvisso ligga något i detta argument. Slumpens makter är stora, och det är därför många människor accepterar en omfördelande välfärdsstat, därför att det fungerar som en slags försäkring om olyckan skulle vara framme.

Men om detta förnuftsresonemang drivs till sin spets – och människor inte anses berättigade att åtnjuta frukterna av sitt arbete därför att det ytterst ändå är slumpen som styr – har vi lagt grunden för ett omoraliskt samhälle. Vi fråntar inte enbart individen ansvaret för sin situation, utan också hoppet och möjligheterna att göra något åt den.

²⁰ Majgull Axelsson, *...och dom som inte har* (Athena/Tiden, 1996)

Ett sådant samhälle skulle skapa det som Karl Marx en gång beskrev som "alienation", eller det som av högern kallats "inlärdd hjälplöshet". Det är ett tillstånd när människorna upplever att de inte har någon makt över sin tillvaro. Deras beteende uppvisar inget samband med hur deras livssituation förändras. Om allt i slutänden ändå blir föremål för en politiskt initierad omfördelning, saknar den enskilde intresse av att påverka sin livssituation.

Och det finns ingenting i den nuvarande regeringens politik som tyder på att utgångspunkten är att slumpen styr. Tvärtom vittnar hela den initierade kompetens- och utbildningsrevolutionen att regeringen tror på individer som satsar på sig själva. Hela upplägget är en inbjudan till medborgarna – såväl anställningslösa som andra – att förkovra sig i syfte att få en förbättrad position på arbetsmarknaden.

Slutsats – minister Ulvskog begår ett misstag

Således. Marita Ulvskog kan inte sägas ha tagit hem debatten om att det är skillnad på mina pengar, dina pengar och våra gemensamma pengar. Lite fundering gör att det mogrenska argumentet kan sägas hålla.

Och bra är väl det. Den som vill utplåna skiljelinjen mellan offentligt och privat får först utplåna de individuella rättigheter som medborgarna i vårt land åtnjuter, garanterade såväl i grundlagar som allmänt medvetande. Det är knappast någon slump att oförmågan att hålla i sär mina, dina och våra pengar drabbat politikerna i den senare tidens skandaler. Det Mona Sahlin ansågs ha glömt var just detta – man får inte köpa Toblerone med statens kort. Det är inte tillåtet att blanda sin egen kassa med den gemensamma. Punkt slut.

Att det finns en gränsdragning mellan det privata och det statliga erkändes också av minister Ulvskog i en radiodebatt med Anders Röttorp. Röttorp hävdade att om han sålde en bil för 150 eller 200 000 kr var det hans privatsak och något som ministern inte skulle bry sig om.

Minister Ulvskog svarade:

Nej, det har jag inte att göra med, men /.../ jag har att göra med den normbildning som näringslivet står för som påverkar samhället i stort.²¹

Det minister Ulvskog således gjorde, var att hon också erkände en gräns mellan det allmänna och det privata i enskilda frågor, men accepterade inte detta i fråga om stora frågor som hade opinionsbildande effekt.²²

²¹ Utskrift *Studio Ett*, 4 september 1996

²² Kolumnisten Carl Hamilton avvisade argumentet att ledande personer i näringslivet skall ha marknadsmässig lön därför att de skall vara konkurrenskraftiga. Just det faktum att de är ledare är ett argument för att de skall ha låg lön, eftersom de då kan tjäna som föredöme. (*Kulturkrönikan*, Lunchekot, 12 september 1996)

Ett viktigt påpekande om en viktig skillnad mellan det privata och det offentliga gjordes av DN-skribenten Pernilla Ström. Hon underströk att om någon av Astras ägare inte gillar chefens lön, så kan de sälja sina aktier i företaget. Men vad skall den göra som inte gillar Marita Ulvskogs lön? Posta sitt pass? Sluta betala skatt? frågade Ström retoriskt.²³

Således. Det var på ett annat plan som minister Ulvskog valde att argumentera. Hon förnekade inte att det fanns en gräns mellan staten och det privata. Hon utgick i stället från tanken att vi alla svenskar egentligen är medlemmar i samma familj och därför har ett gemensamt ansvar. Som minister försökte hon inte politiskt-administrativt ingripa mot Astra, exempelvis genom juridiska framstötter. Däremot ansåg hon sig ha rätt att som ledande medborgare ifrågasätta deras handlingar från moraliska och politiskt-ideologiska utgångspunkter.

Och detta argument är värt att närmare diskutera.

Överheten har ett gemensamt ansvar

Direktör Mogren besvarade aldrig minister Ulvskogs argument att överheten hade ett gemensamt ansvar för opinionen i det land den härskar.

I ett inlägg hävdade minister Ulvskog att det var symtomatiskt att Astra och direktör Mogren "ställer sig utanför och inte vill godta att näringslivet har en roll att spela i Sverige". Näringslivet vill inte heller erkänna att det har "något som helst samhällsansvar och därmed ansvar också för moral och normbildning", menade ministern.

Marita Ulvskog menade också att näringslivet drar sig undan:

De vill spela rollen av att vara något vid sidan av samhället i övrigt. De skapar en egen fredad zon. De hävdar denna fredade zon. De vill inte delta i debatten och de vill inte egentligen ta något ansvar för Sverige. De gör bara jämförelser mellan sig själva och andra länder, andra länders chefslöner till exempel. Men de verkar ju i Sverige och har svenska företag.²⁴

Minister Ulvskog sammanfattade detta i en anklagelse mot näringslivet:

Ni har abdikerat, ni har redan emigrerat, ni bygger upp era öar i Sverige, där ni inte deltar i samtalet.²⁵

²³ *Dagens Nyheter* den 5 september 1996

²⁴ Utskrift från debatt i *Studio Ett*, den 4 september 1996. Språkligt bearbetad av SBL

²⁵ *Ibid*

Hur ska vi betrakta denna ulvskogska förkunnelse om att överheten har ett gemensamt ansvar för samhällsmoralen? Hur bör vi värdera hennes anklagelse om att Astra och andra smiter från sitt ansvar för nationen?

Folkhemstanken – vi är alla egentligen en familj

För det första faller detta argument tillbaka på en gammal svensk folkhemstradition. Vi är egentligen en och samma familj, som bör ta ansvar för varandra. Det är ett nationellt argument som förstärkts i takt med att staten fått ett grepp om befolkning och geografi.

Allt eftersom landet integrerats geografiskt, kulturellt och politiskt, har också medvetenheten om en gemensam svensk nation blivit allt starkare. Kronan på verket i denna utveckling är folkhemstanken, ursprungligen lanserad som en motstrategi till klasskamp retoriken och sedan använd av socialdemokratin för att tjäna som retorisk symbol för välfärdsstatens expansion.

Vi kan således säga att det ulvskogska argumentet om det gemensamma ansvaret har en traditionell klangbotten som alltid brukats av överheten. Argumentet att vi alla är samma familj, egentligen, och därför måste ta gemensamt ansvar, har onekligen viss styrka. Hållningen är, ideologiskt sätt, grundmurat konservativ, och har sannolikt stark förankring i det svenska folkdjupet. Men den är också radikal, eftersom den manar till samhällsförändringar i det fall samhället inte fungerar som det borde – nämligen som en god familj.

Utgångspunkten är således att alla i samhället skulle ha lika värde, som i en god familj. Ingen skulle behandlas sämre eller bättre. Den ömsesidiga respekten skulle leda till att alla kände sig "hemma" i samhället, att ingen betraktades som styvbarn eller kelgris.

Att minister Ulvskog indirekt anslöt sig till denna tankegång i sin kritik av Astradirektörens lön, gav henne ett övertag i debatten.

Det ulvskogska argumentet om att överheten har ett gemensamt ansvar för normbildningen, kan sägas bygga på en slags *samhällelig ekologism*. Men i så fall är det inte bara överheten som har ett ansvar, det har vi alla. Vi är alla sammanbunda genom normer och värderingar, genom vår historia, via händelser i nuet, och har med all sannolikhet också en gemensam framtid att ta hänsyn till. Vi individer har byggt upp vårt sociala kapital mycket tack vare det omgivande samhället. Om detta socialekologiska samband rubbas, hotas hela samhällets långsiktiga överlevnad.

Nationalismen som disciplineringsargument

För det andra. Ur ett liberalt perspektiv går det att avvisa talet om ett gemensamt öde och ett överindividuell ansvar. Sådant tal faller inte heller hårdhudade socialister på läppen:

1) Försöken att bygga makthierarkier med hänvisning till att individen måste underordna sig överindividuella krafter avvisas av *liberalen* med att ingen enskild människa skall kunna tvingas in i ett maktförhållande mot sin vilja. Staten kan enbart få makt över den enskilde om denne givit sitt samtycke, inte annars. Att vi alla skall vara som en familj är för liberalen förtryckarprosa.

2) *Socialisten* kan avvisa nationalistiska anspråk genom att hänvisa till att arbetaren inte har något fosterland, utan har internationalistiska hänsyn. Proletärerna i alla länder skall förena sig gentemot sina förtryckare. Kampen mot kapitalismen är en internationell kamp. Att göra nationen till en familj, har en lukt av klassamarbete och chauvinism, enligt socialisten.

Frågan om individens skyldigheter gentemot nationen ställdes på sin spets när direktör Mogren vid ett symposium i New York yttrade sig kritiskt mot svensk jämlikhetskultur. Vid symposiet hade en större mängd företrädesvis svenska affärsmän betalt en svindyr kuvertavgift för att få krubba lunch med den närvarande svenske konungen. Trots det eminenta sällskapet ansågs Håkan Mogren ha tagit ut svängarna rejält i svaret på en fråga han fick om svensk utbildningspolitik. Han påstods ha sagt följande:

– I Sverige handlar det i dag mer om jämlikhet än om kvalitet, det är en hemsk attityd. Den brist på kunskap om företagets villkor som regeringen visar är sanslös. Astra arbetar över hela världen, vi lever i en global miljö på globala villkor, men hemma möter vi ett slags kolonilottsperspektiv på världen och det är allvarligt.²⁶

Uttalandet väckte stor uppmärksamhet i Sverige och gjorde att statsminister Persson slöt upp bakom Marita Ulvskog.²⁷ Statsministern

²⁶ *Dagens Nyheter*, torsdagen den 12 september 1996. Som alltid när människor citeras i pressen för att de sagt uppspandeväckande saker kan man gissa sig till att de egentligen sagt något annat. Det ursprungliga citatet på engelska lyder nämligen: "We have of course activities all over the world and we are playing a very broad piano. But we would like to do more in Sweden, but there is no support really from the politicians on that point of view, because we are spending more time talking about equality than quality. And I think that is very, very sad. And whenever I bring this up with the Swedish government, they say that 'the elite, it's your problem to fix, we are there to satisfy the masses.' /.../ And we are playing all over the world and when we get home, we are judged by the sort of very cottage-like approach." (Citerat ur *Dagens Industri* den 18 september 1996, texten något bearbetad av SBL)

²⁷ En annan minister, Anders Sundström, delade dock inte sin regeringskollegas syn på näringslivets skuld till moralupplösningen. (*Rapport Morgon*, SVT2 onsdag 11 september) I ett senare debattinlägg har bland annat Odd Engström klagat över att inte statsminister Göran Persson förhindrade att hans minister angrep en enskild medborgare. Men som vi här ser var Persson inte ens passiv – han gav i stället Ulvskog *stöd*. Persson uttalade sig inte om den mogrenska lönesättningen, men att han överhuvud yttrade sig var självfallet för att ge sin minister eldunderstöd.

hävdades vara irriterad över att Håkan Mogren utomlands yttrat sig kritiskt om svenska förhållanden. *Dagens Nyheter* refererar statsministerns ståndpunkt enligt följande:

– Det är mycket olämpligt att kritisera Sverige utomlands. Den debatten ska man ta där hemma, tycker jag.

Någon brännmärkning är det däremot inte tal om, säger Göran Persson.

– Ska man representera är det väl lämpligt att lyfta fram det som förenar och peka på styrkan och inte använda utländsk mark för en inhemsk debatt, sa Göran Persson.²⁸

Vad Persson hävdar är således att svenska medborgare inte bör föra debatt om svenska politiska förhållanden utomlands. Den enskilde individen bör – hävdar Persson – vara lojal med sin nation.

Detta är ett argument som förtjänar kritik. De medborgerliga friheterna är universiella och tillerkänns alla medborgare oavsett nationalitet. Men statsministern förmanar i stället svenskarna att försöka betona gemensamma nationella värden när de är utomlands, i stället för att ge kritiska kommentarer.

I denna hållning finns något storvulet svenskt. Här handlar det om statsmaktens rädsla för sitt eget anseende. Genom att hänvisa till nationell gemenskap försöker statsministern disciplinera en konkurrerande maktspelare. Svenskar som reser utomlands ombeds vänligen hålla käft om de inte är regimtroga.

Det är lätt att invända mot detta. I vårt globaliserade samhälle handlar nationell hemhörighet inte bara om geografi, utan lika mycket om kulturell, ekonomisk och andlig hemhörighet. Direktör Mogren hade kosmopolitens perspektiv. Detsamma gällde andra svenska storföretagare som vid symposiet exempelvis angrep den amerikanska protektionismen.

Direktör Mogren och hans kolleger ställer sig således över nationsgränserna och talar som ledare för transnationella företag. De blir därmed aktörer på den globala scenen som vilken statsminister, president eller opinionsbildare som helst. I lärda kretsar kallas detta "globalisering".

Tanken att nationella hänsyn skall styra internationella sammanslutningars agerande är ett absurt krav. Vi kan gärna jämföra med hur andra länder försökt tysta sina kritiker: Sovjetunionens förföljelse av dissidenter som låter publicera kritiska böcker utomlands; kinesiska myndigheters ingripanden mot kineser som talar med utländska journalister; USA:s nedlåtande attityd till desertörer under Vietnam-kriget; och så vidare.

²⁸ *Dagens Nyheter*, 17 september 1996

Att statsminister Persson inte erbjöd sig att "brännmärka" direktör Mogren skall närmast ses som ett avståndstagande från den mer bokstavligen tolkningen av detta ord. Men att direktör Mogren kvalificerat in sig i den grupp som Göran Persson en gång tänkte på när han utfärdade sin varning behöver vi inte tvivla på. De kriterierna har direktör Mogren uppfyllt med råge.²⁹

I grunden är det ett nationalistiskt argument som ledande socialdemokrater mobiliserar mot direktör Mogren. Det var ett utslag av den slags *jingoism* som snarare kommer *av ämbetet än av den socialdemokratiska ideologin*.

I vart fall är konsekvensen av den perssonska hållningen att direktörer i fortsättningen får göra som en del anställda i kommuner och företag. De får uppträda inför medierna med en papperspåse över huvudet.

Syftet med angreppet på direktör Mogren för hans illojala yttranden om Sverige var knappast att försvara folkhemstanken, utan snarare att köra tyst på en kritiker.

Detta är också folkhemstankens problem – den kan i sin betoning av familjeharmonin hota det öppna samhällets krav på åsikts- och yttrandefrihet. Åberopandet av att vi skall vara som en familj gör att enskilda medborgare tvingas anpassa sig till vad husfar (makthavarna) anser vara god familjesammanhållning.³⁰

²⁹ Att Göran Persson ändå hesiterade att utfärda brännmärkning var säkert inte för att han som omvittnat småsnål tvekade att nöta på det glödgade järnet, utan snarare en lätt ruelle över att en gång i tiden ha låtit tungan slinta. Vi kan nog vara övertygade om att vår Herre inför direktör Mogrens uttalande – och den av Göran Persson en gång utlovade "brännmärkningen" av dem som talade illa om Sverige utomlands – antagligen skulle välja att tala närmare med Persson, inte Håkan Mogren. Samtidigt kan man inte låta bli att imponeras av att statsministern tog till orda i denna debatt just som han gjorde – eftersom det måste ha stått klart för alla att det genast skulle väcka minnet av hans brännmärkningshot. På så sätt så stod han ju faktiskt nästan för vad han tidigare lovat.

³⁰ Vi kan här också lägga märke till en konflikt mellan två olika åsikter för hur yttrandefriheten bör användas:

1) Marita Ulvskog angrips för att hon i egenskap av minister yttrat sig om hur privata företag sätter sina löner.

2) Håkan Mogren angrips för att han i utlandet kritiserar svensk politik.

Bägge aktörerna utsätts således för kritik för att de öppnar käften i ett sammanhang där de borde tåga. Bägge dessa försök att lägga munkavle på ledande makthavare bygger på argument som knappast kan accepteras, åtminstone om man har en generös hållning. En minister måste få yttra sig om vad hon anser vara rätt och fel, även om angrepp på enskilda personer bör undvikas. En direktör måste få säga sitt hjärtas mening om sitt hemlands politik, även om det vittnar om is i magen att göra det inför landets konung. Och om nu en mindre generös inställning skall gälla, och den ene inte skall yttra sig om företagets moral, så bör inte heller den andre baktala sitt eget land.

Överheten som normbildare

För det tredje. Den ulvskogska argumentationen nöjer sig inte med att rent allmänt anspela på en nationell folkhemsretorik, utan här finns också ett argument som understryker att lönehöjningar av den mogrenska kalibern får psykologiska effekter:

När ett samhälle utsätts för stora strukturomvandlingar av den typ som Sverige gör för tillfället, bör alla offra sig. Det är måhända inte rättvist, men det har stort symbolvärde, tycks minister Ulvskog mena.

Vi skulle därmed få ett paradoxalt förhållande. Dels behöver människor incitament för att korrigera sitt beteende till ett mer produktivt sätt. Dels måste vissa ledande personligheter avstå från sina belöningar för att skapa rätt stämning. Tankegången ser ut ungefär så här:

- Chefer: Bör få minskade(eller i vart fall inte ökade) belöningar för att skapa motivation till förändringar.
- Anställda: Bör få ökade belöningar för dem som anpassar sitt beteende i önskvärd riktning.

Ett alternativt synsätt är att alla i ett företag (eller i samhället som helhet) bör ha en bonusmöjlighet. I ett förändringsarbete bör alla få klara mål att arbeta mot – och ges möjlighet till extra belöningar om de lyckas väl med att nå dessa.

Vi bör dessutom notera att utvecklingen mot ett *kunskapssamhälle* antagligen driver upp lönerna för en grupp medarbetare, vars kunskapskapital anses vara av speciellt strategiskt värde.³¹ Det företagen tidigare lade ner på maskiner och fabriksbyggnader investeras i dag i personer. Ett extremt exempel på detta är Lars A Nyberg, som jobbar för telefonbolaget AT & T. Nyberg har garanterats 100 miljoner kronor om han stannar kvar på sitt jobb. Summan kan fördubblas om han stannar kvar till 1999.³²

³¹ Mats Svegfors, *SvD* den 5 september 1996. Debatten mellan Ulvskog-Mogren kan sättas i ett sådant större sammanhang. Exempelvis skriver den amerikanske kolumnisten Joe Rogaly apropå det ökande antalet miljardärer: "Until the 1980s we organised our politics around a belief in the essential unity of society. Some would have more than others, to be sure, but there were unspoken limits, points of restraint. We thought that redistributive taxation was just. For two decades we have chosen another path. Nobody has shown us how to get off, or whether we would be happier if we did." På samma tema skriver Yrsa Stenius: "Jag tror nämligen att vi befinner oss i en historisk fas i Europa, i världen, då internationaliseringen av ekonomin och arbetsmarknaden rycker och sliter i de sociala jämlikhetsvävar vi med stor möda vävt ut ur det nationella industrisamhället som produktionssystem." (*Aftonbladet* den 17 september)

³² *Aftonbladet* den 8 november 1996. Å andra sidan är en kunskapskapitalist som Nyberg en liten skit jämfört med en kanske inte fullt så kunskapskapitalintensiv herre som boxaren Mike Tyson. Denne har, trots att han blivit knockad en gång, tjänat 505 miljoner kronor under 1996 (*Aftonbladet* den 3 december 1996). Bland svenska idrottsmän som tjänar bra kan exempelvis nämnas Martin Dahlin, som tjänar fem miljoner netto på att stå några meter från

Att incitament krävs för att skapa tillväxt är en åsikt som delas av många, även inom exempelvis socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. Det är inte detta som brukar angripas, utan "svinaktigheterna" i att höga löner inte sätts på ett rättvist sätt.

Vad direktör Mogren inte begrep

För det fjärde. Vad direktör Mogren yttrade sig kritiskt om i sitt USA-uttalande var den svenska jämlikhetstanken. Han menade att i Sverige var det inte effektivitet som gällde, utan en jämlikhet ur kolonilottsperspektiv. Det kan i och för sig vara ett riktigt påstående. Men det var inte främst ur ett sådant perspektiv som den ulvskogska attacken utgick. Det hon tog som utgångspunkt var inte främst jämlikheten, utan *en föreställning om rättvisa*:

När LO:s rättviseutredning undersökte svenska folkets inställning till rättvisa fann man att den har tre dimensioner.³³

Rättvisa kan handla om *fördelningspolitik* (det vi vanligtvis kallar "jämlikhet"). Det var överbetoningen på denna typ av rättvisa som direktör Mogren nämnde i USA – men det var inte detta som minister Ulvskog utgick från.³⁴

Rättvisa kan också handla om *frihet från förtryck*, så att människor har möjlighet att vara självständiga och inte utsätts för någons dominans. Vi kanske skulle kunna använda ordet "rättfärdighet" och peka på diskussionen om "egenmakt" och "vardagsmakt" som exempel på hur vi i det politiska samtalet diskuterar denna rättvisedimension.³⁵

Men rättvisan har slutligen också en tredje dimension, den kan handla om "*rent spel*". Rättvisa är när medborgare bedöms efter samma regler och när ingen har privilegier eller sätts på undantag. Detta är den rättvisa som liberaler vanligtvis ansluter sig till. Det var också utifrån denna tredje rättviseaspekt som minister Ulvskog utgick i sin kritik mot direktör Mogrens lönesättning.

motståndarmålet och vänta på att någon lagkompis, som tvingats springa sig svettig, skall ge honom en passning.

³³ *Rättvisa*, rättviseutredningens rapport till LO:s ordinarie kongress 1996

³⁴ Eftersom den tidigare nämnde direktör Nyberg funderar på att köpa en svensk skärgårdsö kan man fråga sig – vad händer om han bosätter sig i Sverige med sina två till tre hundra miljoner? I så fall ökar han ojämlikheten, eftersom det i den svenska inkomststatistiken tillkommer ytterligare en grisrik direktör. Enligt delar av vänstern borde det således vara bättre att Nyberg fortsätter att bo utomlands, ty då ökar inte klyftorna i det svenska samhället.

³⁵ Att exempelvis Turkiet så sällan vinner Euroschlagerfestivalen är "rättvist" så länge omröstningarna går till på rätt sätt, men är "orättfärdigt" eftersom det är ett av de få länder som brukar ha ett originellt bidrag. Det känns helt enkelt taskigt att den som bejakar sitt konstnärliga jag förlorar mot dem som anpassar sig till tidsandan. Men sådant är livet!

Vad som krävs enligt detta sätt att se på rättvisan är *schysta regler*. Det är inte löneförhöjningarna som sådana som är problemet, utan den process som ligger bakom. Detta var en av Marita Ulvskogs främsta poängar:

[H]är sitter ett antal herrar växelvis i varandras styrelser och fattar de här besluten och mot dem är aktieägarna faktiskt ganska maktlösa /.../ Investors Bo Berggren är ordförande i Astras styrelse som alltså beslutat om bland annat Håkan Mogrens förmåner. Håkan Mogren sitter i Investors styrelse som beslutat om ett extra arvode på flera miljoner till Bo Berggren. För utomstående betraktare ser det ut som om en handfull herrar sitter och beviljar varandra förmåner av ett slag som är direkt stötande.³⁶

Anklagelsen är här egentligen inte att Astras direktör skulle vara ovärdig en bonus på två miljoner, *utan att beslutet om detta har skett på ett oschyst sätt*.

Det är inte orättvisan i *resultatet* som minister Ulvskog angriper, utan orättvisan i *processen* som leder fram till resultatet. Marita Ulvskog skulle knappast komma på tanken att angripa Astrid Lindgren för att hon tjänar stora pengar på sina böcker – eller andra som bevisligen förtjänat sina pengar ärligt på en fungerande marknad – exempelvis Roxettes Per Gessle, ABBA:s medlemmar inklusive kulturmeecenaten Stikkan Andersson eller medlemmarna i Ace of Base.

Marita Ulvskog har gott sällskap av många borgerliga debattörer som säger att rättvisa i första hand borde handla om likhet inför lagen och jämlikhet är att alla bedöms efter samma regler. Det torde också vara en utbredd folklig uppfattning.

Frågan är således om inte minister Ulvskog i det här avseendet tog till en av borgerlighetens bästa argument! Rättvisa och jämlikhet bygger på lika behandling och schysta regler.

Marita Ulvskog fick också stöd från aktieägare som ifrågasatte Astras bonussystem. Aktiesparande kallade arrangemanget för "en parodi på optionsavtal", utifrån uppfattningen att det var oklara mål som satts upp. Enligt Marita Ulvskog var därför bonusförfarandet "en illa kamouflerad genväg till mer pengar."³⁷

Till detta kom också att Marita Ulvskog kunde anklaga näringslivet för att inte följa skattereglerna. En kontroll utförd av Riksskatteverket visade att 181 av Sveriges största koncerner uppskattades undanhålla staten cirka 35 miljarder kronor.³⁸

³⁶ Utskrift *Studio Ett*, 4 september 1996 och *DN* 3 september 1996

³⁷ *Dagens Nyheter* den 10 september 1996. *Affärsvärlden* menade att det var en löneförhöjningsprocess som saknade motstycke i någon yrkeskategori i modern tid (refererad i *Värmlands Folkblad* den 14 september 1996)

³⁸ *Örebro-Kuriren* den 6 september 1996

Varen Svenske!

För det femte kan vi se att Marita Ulvskog använder sig av resonemang som påminner om den av Christopher Lasch introducerade tanken att eliterna gjort uppror.³⁹ Hon mobiliserar nationella argument mot det kosmopolitiska kapitalet när hon säger åt näringslivet att "Ni har abdikerat, ni har redan emigrerat, ni bygger upp era öar i Sverige, där ni inte deltar i samtalet".

Undertexten till hennes anklagelser om att företagen inte längre "tar ansvar för Sverige" eller att de har "abdikerat", de redan har "emigrerat" och att de inte deltar i det nationella samtalet, är att företagen inte längre är nationen trogen.

Ställd inför detta nationella svek utropar Marita Ulvskog: Varen svenske!

Den kritiken är idealistisk. Den anspelar på missnöjet med den ökade globaliseringen och de förändrade attityder och värderingar som detta skapar kring innebörden av "nationell hemhörighet". Det ulvskogska argumentet är ur denna aspekt snarare ett eko av den kritik som exempelvis riktats mot det svenska EU-inträdet. I samband med detta, riktades ofta anklagelser mot de ledande politikerna för att de övergivit den egna nationen för att få leka med de stora farbröderna nere på kontinenten. Det är ur denna fatabur som Marita Ulvskog hämtar sitt angrepp på direktör Mogren – och andra i näringslivet som har sin verksamhet förlagd till stora världen och därmed inte synes vara riktiga svenskar längre.

3. Avslutande diskussion

Enligt flera bedömare "förlorade" Mogren debatten mot Ulvskog.⁴⁰

En annan indikation på att det inte riktigt gick vägen för direktör Mogren och Astra är att oppositionen tycks ha hukat en smula. Den politiska fingerspetskänslan hos partierna sade dem sannolikt att detta

³⁹ Christopher Lasch, *Eliternas uppror och sveket mot demokratin* (SNS Förlag, 1995)

⁴⁰ Bengt Carlsson, DN 18 september 1996, menade att Astra och Håkan Mogren haft flera problem under debatten och att det varit bättre för dem att inte bemöta Marita Ulvskog offentligt, utan i stället tala direkt med ministrarna, exempelvis statsminister Göran Persson. Carlsson menar att Ulvskog "vet hur den politiska och mediala slipstenen dras."; Gustav von Platen menade att debatten "växte till en lång dialog mellan dövstumma – mellan en koncernchef som inte kan debattera och en minister som besitter talets gåva långt mer än tankens klarhet" (*Svenska Dagbladet* den 30 september 1996); några ledande PR-konsulter dömde ut Håkan Mogren och gav honom rådet att ligga lågt, undvika debatt och byta rådgivare (*Dagens Industri* den 18 september 1996). Initierade socialdemokrater har dessutom värderat den ulvskogska insatsen till cirka 5% i opinionsmätningarna! "Hon räddade regeringens höst", är ord från socialdemokraternas inre cirklar.

var en strid på bortaplan som inte gick att vinna. En lön på åtta miljoner låter sig svårligen försvaras inför väljarna.⁴¹ Att Marita Ulvskog invaderade näringslivets domäner och smällde pekpinnen i det privata företagandets sammanträdesbord förorsakade i vart fall ingen misstroendeförklaring...

Förklaringen till att Ulvskog hade framgång i debatten var att hon mobiliserade den vänsterpopulistiska⁴² argumentation som politiker, inte minst socialdemokratiska, råkat ut för under senare år. Medborgarnas klagosång är omfattande:

Människorna kritiserar att regeringens politiskt sakkunniga fått högre lönelöft än vanligt folk, att riksdagsledamöterna höjer sina egna löner och att sådant som fallskärmar, politikerpensioner, marknadens spekulationer, bankkriser och kontokortsiffel lagt grunden för den svenska krisen.

Men med en enkel retorisk framstöt lyckas Marita Ulvskog vända detta synsätt till ett resonemang om excesser i näringslivet i sin helhet. Svinaktighetsstämpeln, som av allmänheten bevärdigats stora delar av det svenska etablissemanget oavsett om de är politiker eller direktörer, försöker minister Ulvskog reservera enbart till näringslivet.

Vi kan konstatera att från direktör Mogrens sida gjordes inga direkta försök att spela på populismens strängar. Efter att först ha försökt försvara sin heder övergick direktör Mogren till att vädja om ett bättre samtalsklimat. Detta hade en touch av populism – i stil med “sluta käbbla och använda sunt förnuft” – men det var inte ett försök att spela på det folkliga missnöjet med politikerna.

⁴¹ Denna bedömning baserar sig på samtal med borgerliga strateger.

⁴² Med vänsterpopulism avses en populism som fokuserar på att överheten svikit sina ideal och låtit sig influeras av främmande läror. Denna argumentation hävdar att en infektion av “nyliberalism” har drabbat en tidigare pålitlig och folklig partiledning. Resultatet av detta har blivit avregleringar som i sin tur givit upphov till I) budgetunderskott, II) att de rikare blir rikare, III) nedskärningar, IV) ökad orättvisa/ökade klyftor. Vid sidan om vänsterpopulismen har vi i vår samtid bevittnat “högerpopulism” (som kan exemplifieras av ny demokrati på partinivå, och Ulf Nilson på publicistnivå); “mediapopulism” (som kan exemplifieras av “drevet” mot politiker som Lars Tobisson och Mona Sahlin.

Frågan är om vi också – efter Marita Ulvskogs mobilisering av denna typ av argument också kan tala om “regeringspopulism”. Populism bör ju betraktas som en i sig *neutral politisk argumentationsteknik*, som vare sig är felaktig per definition eller på något sett oberättigad. Populismen fokuserar på kategoriseringen “folket” och “eliten”, förespråkar enkla lösningar och strävar efter en ren och moraliskt oantastbar överhet. Men denna tro på eliten kombineras alltså med en folklighet.

I den svenska debatten har vi måhända felaktigt antagit att populism skulle vara något som endast är förbehållen de oppositionella. Med det ulvskogska exemplet för ögonen kan vi se att så inte är fallet. Även regeringar kan bruka denna form av argumentation. Historiskt går det också att peka på populisterna som lyckats med detta, exempelvis den argentinska peronismen.

Det Marita Ulvskog gjorde, var en variant på bovens metod att skrika "Ta fast tjuven!" och sedan själv slinka in i gränden. Minister Ulvskog önskade avleda uppmärksamheten från skumraskaffärerna i det egna partiet. Hon deltog helt enkelt i socialdemokratins försök att byta fokus för debatten.⁴³ Men hon gjorde också ett viktigt politiskt debattinlägg, som hade sin spets riktad mot förnyelsekrafterna i det egna partiet:

Skandaler (s) och avregleringar (s)!

Marita Ulvskog planerade aldrig sitt uttalande om "svinaktigheter" utan torde snarare ha ångrat de grova formuleringarna och anspelningarna på kriminalitet. I grunden följde hon en från partiet utarbetad strategi om att anklaga näringslivet för att vara den "smittkälla" som förklarade att kamrater inom arbetarrörelsen myglat och fifflat. Hon broderade dessutom på detta tema genom att som yttersta smittkälla peka ut avregleringarna på 80-talet:

Det handlar om att under 80-talet så avreglerades ekonomin och det ledde i sin tur till en rad excesser framförallt på det privata området, i den privata sektorn. Det blir stilbildande för samhället i stort. Det bredde ut sig ett slags roffarmentalitet som vi tyvärr fortfarande lider av och som en del företrädare inom det offentliga på ett betydligt klumpigare och mer osofistikerat sätt har använt sig av, tillämpat, under de här allra senaste åren. Och framför allt – de torskas när de gör fel, därför att det finns en insyn och en kontroll inom det offentliga som inte finns inom det privata näringslivet.⁴⁴

Därmed lanserade hon en mer omfattande teori för hur svinaktigheterna i samhället uppkommit. Hennes resonemang kan illustreras på följande sätt:

Frågan vi bör ställa är *vem som i så fall har ansvaret för denna händelsekedja?* Är det inte avreglerarna på 80-talet som ytterst bär ansvaret? Ja, i så fall är det vissa inom socialdemokratin som ytterst bär ansvaret! Att några av Marita Ulvskogs partikamrater skandaliserat sig beror egentligen på att socialdemokratin påbörjade en avreglering på 80-talet.

I den ulvskogska argumentationen ryms således kritik mot den egna rörelsen. Hennes inlägg kan lika gärna ses som en självkritisk granskning av socialdemokratin, som genom sin klåfingrighet satt hela lavinen av svinaktigheter i rullning.

⁴³ Att den ulvskogska kampanjen hade samband med det egna partiets skandaler tycks vara en allmän inställning hos initierade källor inom "rörelsen".

⁴⁴ Utskrift från *Studio Ett* den 4 september 1996. Något språkligt bearbetad av SBL

Ur den ulvskogska synvinkeln var därför inte attacken på näringslivets svinaktigheter och direktör Mogrens lön enbart en taktisk fråga. Hon talade av ideologisk övertygelse. Hennes argumentation utgick från en analys av svensk nutidshistoria.⁴⁵

Att rädda offentlig sektor

Det ulvskogska argumentet lanserades i en annan variant av näringslivsrepresentanten HG Wessberg. Enligt denne har näringslivet ett väl utvecklat belöningsystem som fungerar genom lönesättning och erbjudande om nya arbetsuppgifter. Och ett sådant system finns inte på samma sätt i offentlig sektor, hävdade Wessberg och fortsatte:

Och jag tror att här någonstans hittar man ett skäl till att de offentliga skandalerna nu har florerat i det offentliga näringslivet; genom låga löner relativt sett hos chefer i den offentliga sektorn så har man kompenserat sig själva med resor och representation. /.../ Jag tror att en ökad lönespridning i offentlig sektor skulle se till att man skilde mer på belöningsystem typ löner och jobb typ representation.⁴⁶

Vad Wessberg säger kan läggas till det ulvskogska argumentet och formuleras om, ungefär så här:

Näringslivet utvecklas och frodas, det kan ge åtminstone sina ledande medarbetare god löneutveckling och nya stimulerande arbetsuppgifter. I det offentliga har man inte samma dynamik, varför de som kan försöker kompensera sig genom fiffel.

Anslår vi detta perspektiv så blir Marita Ulvskogs upprördhet över näringslivets lönesättningar mer förståeligt. Hon syftar till att

⁴⁵ Hade då Marita Ulvskog rätt i sin analys? Håkan Lindgren, professor i ekonomisk historia, menar att kapitalismen förändrats de senaste decennierna. Den har blivit "råare" och den "patriarkala omsorgen om arbetskraften" har minskat. Nu är marknaderna mer anonyma och personliga relationer mindre viktiga. Denna utveckling mot en råare kapitalism beror bland annat på att människor vill ta för sig mer än förut. Individerna anser sig ha rätt till självförverkligande och individualismen har blivit viktigare än kollektivismen, hävdar professor Lindgren. Detta tycks enligt honom ha mer att göra med prylsamhällets intåg och införandet av kontokort (som gör att man inte ser pengarna) än andra samhällsförändringar. (*SEKO-magasinet* 1996:10)

Det skulle således vara mer djupgående krafter som ligger bakom utvecklingen än dem som minister Ulvskog önskat lyfta fram. Ur hennes perspektiv framstår det hela som resultatet av ett politiskt misstag – avregleringarna. I själva verket torde således avregleringarna i sig vara orsakade av andra fundamentala förändringar i de ekonomiska, sociala och politiska systemen.

När det gäller det allmänna påståendet att fifflet började i näringslivet kan vi påminna om de skandaler som drabbade Transport i slutet av 70-talet och som kulminerade 1980. Namn som Hans Ericson är minst lika viktiga för denna del av arbetarrörelsens historia som någonsin Mona Sahlin eller Sigvard Marjasin. (Se exempelvis Hans G Erikssons artikel i *Dala-Demokraten* den 5 september 1996)

⁴⁶ Utskrift *Studio Ett*, 4 september 1996

åstadkomma ett samhällsklimat där den eftersläpande delen av samhället – som hon själv ansvarar för – inte skall behöva bli avundsjuk på andra delar som utvecklas mer frodigt. Ulvskog vill således motverka att ledande aktörer i den privata sektorn berikar sig, därför att det destabiliserar den offentliga sektorn.

Egentligen är det inte direktör Mogrens lön som är problemet, utan bekymret är att den offentliga sektorn inte förmår betala sina arbetare rejäla löner, utan snarare erbjuder vad som kan betraktas som ett ideellt skadestånd i ersättning.

Marita Ulvskogs korståg mot Håkan Mogrens lönebonus kan därför ses som ett inlägg från ett särintresse.

Minister Ulvskog tillhör den politiska gruppering som önskar att offentlig sektor skall vara stor och mäktig. För att en sådan ordning skall kunna vidmakthållas krävs att den drar ner på sina kostnader. En sådan uppstramning försvåras av att privat sektor betalar sina medarbetare mer. Därför måste den privata sektorn förmås att hålla tillbaka, åtminstone symboliskt.

Genom att åberopa starka nationella argument kan en psykologisk press sättas på dem inom privat sektor som inte hörsammat budet om demonstrativ återhållsamhet.

En taktiker söker sin motståndare

Minister Ulvskogs utfall mot direktör Mogren kan således ses som en opinionsyttring gjord utifrån hennes grundläggande politiska uppfattning. Att hon tog Astradirektörens tvåmiljonersbonus som exempel på svinaktigheter var spontant och ej speciellt genomtänkt.

Minister Ulvskog syftade aldrig till att få igång en debatt med just Astradirektören. Vad hon egentligen var ute efter, var att presentera en analys av varför Sverige för tillfället drabbades av skandaler. Hon pekade speciellt ut avregleringarna på 80-talet med påföljande smittspridning som grundorsak. Detta stämde väl överens med hennes egen politiska uppfattning – men även med socialdemokratins taktiska försök att få bort fokus från arbetarrörelsens egna svinaktigheter.

Vi kan säga att Marita Ulvskog slog åtminstone två flugor av tre i en smäll:

- 1) Först ville hon som en god partiföreträdare lyfta fram näringslivet som smittkälla och därmed frånta det egna partiet skuld.
- 2) Därefter önskade hon peka ut avregleringarnas 80-tal och ytterst skjuta skuldbördan in i det egna partiet igen, och då till den sk "kanslihusögern" som initierat dessa förändringar. Dessa undkom dock direkt kritik från minister Ulvskog.
- 3) Och av ren slump fick hon en tredje fluga att jaga, nämligen Astradirektören Håkan Mogren.

Således. När direktör Mogren gick till motangrepp grep minister Ulvskog tillfället i flykten. Hon kunde gå från försvar till anfall. Näringslivet erbjöd en slagpåse för socialdemokratins allmänna syfte att misskreditera vissa tendenser i näringslivet och därmed själv hamna i bättre dager. Minister Ulvskog handlade intuitivt, men kunde, när stenarna började rulla, tryggt anlita en genomtänkt partistrategi för sina fortsatta framstötter.

Ett annat sätt att uttrycka saken är att socialdemokratin försökte dra in näringslivets fusk och fiffel i diskussionen. Och direktör Mogren gav dem detta tillfälle. Därvidlag var direktör Mogrens försök att få upprättelse efter ett infamt påhopp olyckligt, eftersom minister Ulvskogs ambitioner inte var att i första hand reda ut huruvida Astras lönesättning för sina direktörer var berättigad eller inte. Minister Ulvskog och socialdemokratin sökte en trovärdig syndabock utanför den egna rörelsen. Och till denna roll anmälde sig direktör Mogren frivilligt.

Att minister Ulvskog sedan tog hem debatten berodde på att *hon* och *inte* direktör Mogren valde diskussionstema.

Således. Marita Ulvskog lyckades få matchen på hemmaplan. Direktör Mogren, å sin sida, ägnade sig bara åt att försöka rädda sin egen heder. Det var det ulvskogska greppet som slog an till tidsandan, inte det mogrenska, som snarare kunde uppfattas som ett patetiskt försök att ursäktande tala i egen sak. Eftersom direktör Mogren inte sökte någon allmänpolitisk fråga att generalisera sin kritik mot minister Ulvskog med, förvandlades hans försvarstal till bränsle i den socialdemokratiska krishanteringsbrasan.

Vad Marita Ulvskog inte begrep

Ett problem med den ulvskogska argumentationen mot direktör Mogrens lön är att den inte tar vårt samhälles ekonomisk-kulturella böjningsmönster på allvar.

Marita Ulvskog frågade nämligen Håkan Mogren:

Vad gör Mogren för de extra två miljonerna som han skulle ha avstått från att utträta om han legat kvar på åttamiljonersnivån?⁴⁷

Det minister Ulvskog här tycks hävda är att mer pengar bara bör ges åt den som *verkliga*n behöver något. Hon utgick tydligen från att pengar *bara* har ett *instrumentellt* värde, att de alltid omvandlas till något. Hon tycks inte förstå en av kapitalismens (mänsklighetens?) innersta drivkrafter –

⁴⁷ *Dagens Nyheter* den 3 september 1996. *Expressens* ledarsida ställde en fräck motfråga till minister Ulvskog som på ett avslöjande sätt visade hur enfaldigt hennes resonemang i grunden var. Motfrågan löd: Vad skall ett statsråd göra för 55 000 kr i månaden som det inte skulle ha gjort för 50 000? (*Expressen* den 4 september 1996)

att innehavet av något statusfyllt, exempelvis en bil, en ny konsumtionspryl eller en hög lön – är en viktig drivkraft för människor.⁴⁸

Och i de kretsar där direktör Mogren rör sig, är en astronomisk lön en statuspryl motsvarande vad en ny Volvo är för Svensson.

Hon förbiser framför allt pengarnas betydelse för människor – de är ett uttryck för status och är inte alltid till för att användas. Det är denna drivkraft som gör att ensamma människor lägger näsan i vädret, efter att ha levt ett fattigt och spartanskt liv, samtidigt som de samlat på sig hundratusentals kronor på banken eller i madrassen.

Således. Folk skaffar sig förmögenhet, inte därför att de avser att köpa exempelvis en ny spis eller investera i en sommarstuga, utan därför att de finner ett nöje i att skratta hela vägen till banken.

En högre lön är således något som är bra i sig, eftersom det inger respekt hos andra aktörer på samma sociala fält som vederbörande befinner sig. Begreppet *iögonfallande konsumtion* sätter fingret på vad detta handlar om.⁴⁹

Direktör Mogrens bonuslön kan således betraktas som något symboliskt, vars syfte är att imponera på kollegerna och väcka respekt bland hans likar.

På samma sätt fungerar det också i politiken. Även där idkas symbolpolitik. Exempelvis kan den av minister Ulvskog initierade museum-flytten ses som en politikens motsvarighet till "iögonfallande konsumtion". Minister Ulvskog gör med denna åtgärd ingenting direkt samhällsnyttigt, men hon genomför något som många tycker är principiellt riktigt eftersom det vänder sig mot "noll-åttorna" och dessutom skapar förtroende hos en missnöjd och erkänt bråkig del av landet, nämligen Göteborg. Det är iögonfallande och skapar därmed ökat samtycke i vissa landsdelar och samhällsskikt med den svenska regimen.

Dessa fenomen, att vi söker bekräftelse på det sociala fält vi befinner oss, är inget vi skall ignorera. Det är en viktig drivkraft för människor.

⁴⁸ Att mallighet är en viktig drivkraft har försumrats av dem som en gång avskaffade ordensväsendet. Genom medaljer, hederstitlar och liknande krafs skulle en mycket stor del av överheten kunna hållas vid gott humör. Det torde vara mycket billigare att belöna framstående byråkrater och andra trotjänare genom en medalj ur kungens hand, än genom kontanta utbetalningar.

⁴⁹ Begreppet härrör från Thorstein Bunde Veblen som 1899 i sin *Den arbetsfria klassen* (Vinga Press, 1986) gjorde en banbrytande insats för att, som ekonomisk historiker med närmast antropologisk metod, beskriva överhetens originella sätt att demonstrera sin rikedom när de tagit sig förbi de flesta nivåer i behovspyramiden.

Således en slutsats

Min egen uppfattning är att i den här debatten hade direktör Mogren rätt, men Marita Ulvskog vann.⁵⁰

Skälet till detta var att Marita Ulvskog red på opportuna vänsterpopulistiska argument, medan Håkan Mogren inte lyckades slå an på något retoriskt tema för att rida hem sitt starkaste argument.

Det starka mogrenska argumentet – att det är juridiskt och politiskt sett är skillnad på det privata och det offentliga – begagnade han inte ens själv, utan det framfördes av andra debattörer. Men minister Ulvskog ifrågasatte heller aldrig detta arguments mer rättsliga perspektiv, utan valde att diskutera moral och rättvisefrågor. Genom att retoriskt anpassa sig till tidsandans populism kunde hon också ta poäng i debatten. Vi kan dessutom säga att det ligger något i den ulvskogska förkunnelsen att överheten har ett gemensamt ansvar för att hålla sitt folk vid gott humör. Detta påbud om makthavarnas skyldighet att inte i onödan skapa missnöje gäller dem alla – inte bara några.

Vad direktör Mogren borde ha gjort

En viktig slutsats av denna debatt är således att det inte räcker med att få rätt i sak.

En offentlig debatt måste också ta hänsyn till publikens känslor och uppfattningar. God retorik görs inte utifrån filosofiska resonemang utan siktar in sig på att vinna omgivningens gillande.

Att acceptera en inbjudan att diskutera näringslivets svinaktigheter – och sedan försöka föra den debatten med sakliga argument – är inte att rekommendera. För att ro hem den debatten skulle direktör Mogren tvingats ut på det ideologiska fältet där han knappast hör hemma.

Det enklaste för direktör Mogren hade varit att kraftfullt sikta in sig på att han inte gjort något kriminellt och avkräva Marita Ulvskog ett klargörande där hon erkänner att det hela rent juridiskt gått rätt till.

En effektiv metod i debatten är således att försöka hitta ett sakfel i motståndarens resonemang – och sedan haka på detta med stor energi. Därmed kan man undvika att tala om det som egentligen stod på dagordningen, och i stället koncentrera hela sitt resonemang på just den lilla punkt där motståndaren uppenbarligen har sakligt fel.

Direktör Mogren gjorde delvis detta – han konstaterade att minister Ulvskog felaktigt kopplade ihop Astra med kriminalitet. Men debatten kom aldrig att handla om detta, utan om andra saker. Marita Ulvskog

⁵⁰ Denna formulering förekom i tidningsdebatten, men jag har tyvärr inte kunnat lokalisera vem som ursprungligen insåg att det var just så som denna debatt borde sammanfattas.

pressades aldrig att erkänna att hennes ursprungliga formuleringar varit överdrivna utan fick i stället tala relativt oemotsagd om andra saker.

Vad minister Ulvskog gjort

Minister Ulvskog har lyft in en argumentation i den socialdemokratiska regeringens tjänst som den inte helt säkert är betjänt av. Hon har lyft fram ett vänsterpopulistiskt argument som hävdar att överheten är förtappad och avskärmat sig gentemot vanligt folk. Förvisso anlade Marita Ulvskog bara en del av denna argumentation – den som riktar sig mot näringslivet. Och hon gjorde det för att rädda det egna partiet från svidande kritik.

Men konsekvenserna av detta är uppenbara – samma kritik som minister Ulvskog riktade mot direktör Mogren kan vändas mot den socialdemokratiska regeringen. Det är lätt att se i vilket sällskap Marita Ulvskog hamnat i sin kritik mot direktör Mogren. Det är bara att öppna tidningarna:

Kritik har kommit mot exempelvis riksdagsledamöterna för att de och regeringsledamöterna har förmåner som fri medicin och subventionerade läkarbesök.⁵¹ Uträkningarna av *Dagens Industri* som visar att statsministerns, statsrådets och statssekreterarnas löner ökat med 118-155 procent under den senaste tioårsperioden, samtidigt som andra statsanställda bara har fått en ökning på 80 procent, har väckt åtskilligt med kritik.⁵²

Krav ställs på att kontokorten skall avskaffas i stat och kommun. Andra kräver lönetak – alltså inte minimilön utan maximilön. Speciella fallskärmsskatter har diskuterats, liksom lagstiftning mot slikt. De politiska partierna höjer skamlöst sina egna ersättningar med

⁵¹ *Värmlands Folkblad* 19 november 1996

⁵² *Norrskensflamman* den 31 oktober 1996

Den enkla förklaringen till att statsministern och de andra toppdoggarna i politiken fått högre lön kan, om vi får följa den vänsterpopulistiska logiken, helt enkelt förklaras av att de sitter närmast "kassaflödet". Eller som *Dala-Demokraten* skriver: "En person som Håkan Mogren är inget geni, snarare en medelmåtta. Varför har han en miljon i månaden? Svaret är enkelt, han sitter nära kassaflödet i organisationen och han kontrollerar detta i samförstånd med sin styrelseordförande. /.../ Det är ledningen som kammrar hem storkovan, hur medelmåttig den än är." Och, fortsätter *Dala-Demokraten*: "Men ledningen har en vidare funktion än att leda det egna företaget. Den är också del i samhället och demonstrerar ett ledarskap som har betydelse för den nationella sammanhållningen och samhällsandan. I tider som våra, när delar av befolkningen utsätts för stora prövningar, och fattigdom börjar spira, måler sig storföretagsdirektörerna ut ur samhället och skor sig på ett, faktiskt, ofattbart sätt. Vad skall de ha kosingen till?" (*Dala-Demokraten* den 22 oktober 1996)

Om detta är riktigt, har också de ledande politikerna gjort fel som höjt sina löner och ersättningar. Då har också vänsterpopulisterna rätt när de kräver att politiker exempelvis inte skall ha högre lön än en vanlig arbetare. Det är nämligen inte bara storföretagen som har betydelse för den nationella sammanhållningen...

motiveringen att de behöver mer pengar för att kunna förklara för folket varför de drabbas av nedskärningar.

I debatten har den socialdemokratiska regeringen påmint om att chefen för AMU betalas med 160 000 kr i månaden. Riksdagsledamöterna höjer sina egna löner med ett par tusenlappar och försvarar sig med att de helst skulle vilja betala mer i skatt. Andra har ifrågasatt att statsminister Göran Persson får flyga till jobbet, när arbetare som har 15 mil att åka till jobbet själva får klara pendlingen eller så flytta.

Kritik har riktats mot inköpet av ett svindyrt hyreshus i Gamla Stan åt riksdagsledamöterna; en fjärdedel av de unga välbetalda rådgivare som regeringen Persson anställt är söner och döttrar till olika partitoppar. Och så vidare.

Det som verkligen satt den ulvskogska förkunnelsen i centrum är den famösa "bonus" som utrikesdepartementet givit åt sina anställda. Historien har flera likheter med det mogrenska fallet:

För det första handlar det om en till bonus förklädd extra löneutbetalning. Några politiker som sitter nära kassaflödet har passat på – inför en omorganisation – att plocka ut lite slantar och ösa över sin personal.

För det andra. Förfarandet väcker genast krav på "kompensation" från andra anställda i regeringskansliet.

För det tredje. "Bonusen" har skapat oerhörd kritik från "vanligt folk" och äventyrar sammanhållningen i nationen mer än vad den mogrenska löneökningen gjorde.

För det fjärde. Till denna "bonus" har Marita Ulvskog ett delansvar, eftersom det är en regeringskollega som ansett detta vara rimligt. Och den omfattande debatten om detta har inte minister Ulvskog brytt sig i.

Att rida tigern.....

Således. Genom att framgångsrikt mobilisera det gamla hederliga folkhemsargumentet på sin sida kunde den socialdemokratiska regeringens kulturminister Marita Ulvskog – enligt min uppfattning – ta hem en debatt med en av näringslivets ledande direktörer, Astrachefen Håkan Mogren. När han ägnat sig åt *iögonfallande konsumtion*, har hon istället avkrävt honom *iögonfallande avhållsamhet*. Argumenten har varit nationella och haft en vänsterpopulistisk underton.

Även om direktör Mogren i sak hade rätt, lyckades minister Ulvskog slå an ett tonläge som sannolikt har stor sympati bland svenska folket.

Argumentet går ut på att ledarna i samhället bör vara goda förebilder och inte berika sig på ett demonstrativt sätt, när de breda samhällslagren samtidigt tvingas sänka sin välfärd.

Mot detta hade inte direktör Mogren något att anföra. Att hans företag var i sin fulla rätt att enligt lagen betala ut vilken ersättning det önskar, hade inte med saken att göra.

Men priset för att ha rott hem debatten har redan blivit högt för Marita Ulvskog och hennes vänner i regering och parti. Exempelvis har deras egen "bonus" till UD-anställda väckt en oerhört vrede på samma grund som den ulvskogska kampanjen fick opinionens stöd. Av Marita Ulvskogs tidigare argumentation kan vi gissa oss till att hon kanske är kritisk mot UD-pengarna, men hon har inte fullföljt sitt fälttåg och protesterat öppet mot en regeringskollega. Det är förvisso fullt begripligt, men likväl är det en inkonsekvens som måste påtalas. Plötsligt kan Marita Ulvskog hänvisa till en regel i debatten som säger att regeringen skall hålla ihop utåt. Det är inte längre lämpligt att tala om "svinerier". De populistiska galoscherna passar inte längre.

Vi kan säga att Marita Ulvskog får ligga som hon bäddat.

Men det är föga tröst. Den ulvskogska flirten med vänsterpopulismens argument kan på sikt visa sig skadlig inte bara för socialdemokratin och den nuvarande regeringen. Det kan komma att påverka hela det svenska samhället. Vi ser redan vilka krafter som är i rörelse.

Den Store Rorsmannen skulle antagligen sagt, att Marita Ulvskog har satt sig att rida tigern. Och var den ritten slutar vet vi inte.